

„Praca oddala od nas trzy wielkie niedole: nudę, występki i ubóstwo”.
Voltaire, *Kandyd*

DORADZTWO EDUKACYJNO-ZAWODOWE JAKO ELEMENT ZWIĘKSZANIA DOSTĘPNOŚCI UCZELNI WYŻSZYCH DLA STUDENTÓW Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI

Wprowadzenie

Celem artykułu jest wskazanie najważniejszych obszarów wsparcia w zakresie planowania ścieżki edukacyjno-zawodowej studentów z niepełnosprawnościami, stanowiącego istotny element budowy pełnej dostępności uczelni wyższych. W procesie budowy dostępności nie wolno zapominać o wielowymiarowości środowisk, w których funkcjonuje lub będzie funkcjonować jednostka, w tym obszarze przygotowania do wejścia na rynek pracy. W artykule został nakreślony obszar doradztwa edukacyjno-zawodowego jako elementu zwiększającego aktywność studentów z niepełnosprawnościami, w szczególności w perspektywie ich późniejszego funkcjonowania na rynku pracy. W przypadku studentów z niepełnosprawnościami przyjęcie na studia oraz zaliczenie kolejnego semestru jest sukcesem, ale potrzebują pomocy specjalisty, aby wykorzystać swój potencjał oraz zdobyte wykształcenie na rynku pracy, w szczególności rynku otwartym.

Dostępność uczelni wyższych dla studentów z niepełnosprawnościami

Uczelnie wyższe są coraz lepiej przygotowane do zapewnienia pełnej dostępności, w tym dostępności architektonicznej, komunikacyjno-informacyjnej oraz cyfrowej. Oferują różnorodne formy wsparcia w procesie dydaktycznym, indywidualny przebieg kształcenia, pomoc asystenta i pełnomocnika, wypożyczenie specjalistycznego sprzętu. W odniesieniu do szkolnictwa wyższego szczególnie duże znaczenie w kwestii wdrażania idei edukacji włączającej ma ustawa Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Nakłada ona na uczelnie wyższe obowiązek tworzenia warunków do studiowania i prowadzenia badań naukowych przez osoby niepełnosprawne. Art. 11 tej ustawy stanowi, iż zadaniem uczelni jest *stwarzanie osobom niepełnosprawnym warunków do pełnego udziału w: a) procesie przyjmowania na uczelnię w celu odbywania kształcenia, b) kształceniu, c) prowadzeniu działalności naukowej.*

Działania proinkluzyjne przyczyniły się do wzrostu studentów z niepełnosprawnościami w polskich uczelniach wyższych i są zgodne z założeniem iż „niepełnosprawność nie tkwi tylko w człowieku. To środowisko czyni człowieka bardziej niepełnosprawnym niż jest on w rzeczywistości. Niepełnosprawność traktowana jest dynamicznie, nie jako pewien brak po stronie jednostki, ale jako interakcja między osobą z niepełnosprawnością a środowiskiem podlegająca ciągłym zmianom. Idea wyrównywania szans jest centralnym pojęciem, wokół którego tworzy się idealne rozwiązanie” (Zakrzewska, 2016, s. 214). Zgodnie z danymi Głównego Urzędu Statystycznego z 2022 roku w roku akademickim 2021/22 w uczelniach kształciło się 19,9 tys. osób z niepełnosprawnościami (1,7% ogólnej liczby studentów), a ukończyło je 5,4 tys. osób (1,8% ogólnej liczby absolwentów). Wśród doktorantów 4,1% stanowiły osoby z niepełnosprawnościami (https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5487/26/3/1/osoby_niepelnosprawne_w_2021_r.docx). Zakładając, że edukacja dla wszystkich w istocie oznacza edukację dla każdego, należy przyjąć, że integracja to nie tylko prawo osób z niepełnosprawnościami do współżycia z innymi, ale i obowiązek społeczeństwa wobec tej grupy (Przybylski, 2018, s. 17). We współczesnej, coraz bardziej zróżnicowanej rzeczywistości, znaczenia nabiera podejmowanie działań opartych na założeniach edukacji inkluzyjnej, w które wpisane są idee włączania i różnorodności. Zgodnie z tymi ideami w każdej jednostce, bez względu na stopień sprawności fizycznej, status ekonomiczny, przynależność kulturową itd. tkwi ważny, z perspektywy edukacji i rozwoju społecznego, potencjał (Młynarczuk-Sokołowska, Szostak-Król, 2015). Zjawisko inkluzyjności nie odnosi się tylko do sfery szkolnictwa, dotyczy również szerszego ekosystemu społecznego, wiąże się z poczuciem przynależności do środowiska lokalnego, uczestnictwem w różnych kulturach i ich przekształcaniem, a także z postawą akceptującą różnorodność jednostki i jej podmiotowości. W tym też kontekście włączanie jest procesem przebiegającym

na trzech poziomach: – otwartego środowiska społecznego – włączenia (zapewnienia osobie z niepełnosprawnością możliwości spełnienia zadań rozwojowych, funkcjonowania w szerszej społeczności i poczucia przynależności do niej); – strategii systemu edukacyjnego – włączenia edukacyjnego (czyli zapewnienie uczęszczania do szkół ogólnodostępnych, korzystania z lokalnych placówek oświatowych, z uwzględnieniem środowiska indywidualnie dopasowanego i jak najmniej ograniczającego rozwój ucznia z niepełnosprawnością); – oddziaływań w przestrzeni edukacyjno-inkluzyjnej (Gumienny, 2018, s. 23); – oddziaływań w przestrzeni ekonomicznej (czyli wyrównywanie szans związanych z jakością życia, w tym poziomem ekonomicznym jednostki, uzależnionym w dużej mierze od pracy zawodowej).

Efektywne wyrównywanie szans i wsparcie edukacyjne studentów z niepełnosprawnościami powinno uwzględniać zasady wynikające z Konwencji ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych, w tym:

- Zasada 1. Indywidualizacja: adaptacje procesu studiowania osoby niepełnosprawnej zawsze przygotowywane są w odpowiedzi na jej indywidualne potrzeby edukacyjne wynikające ze specyfiki stanu zdrowia w danym momencie oraz specyfiki danego kursu, w tym warunków, w jakich się on odbywa.
- Zasada 2. Podmiotowość, czyli uwzględnianie autonomii osoby niepełnosprawnej i jest prawa do decydowania o sobie.
- Zasada 3. Rozwijanie potencjału osoby niepełnosprawnej w związku ze studiovanym przez nią kierunkiem studiów. Oznacza ono dobór takich adaptacji, które pozwalały studentowi/studentce nabywać wiedzę i rozwijać praktyczne umiejętności.
- Zasada 4. Racjonalność dostosowania, to znaczy proponowania adaptacji racjonalnych ekonomicznie, skutecznie wyrównujących szanse osoby niepełnosprawnej oraz gwarantujących zachowanie standardu akademickiego.
- Zasada 5. Utrzymanie standardu akademickiego, czyli przygotowanie adaptacji studiów przy jednoczesnym utrzymaniu kryteriów merytorycznych obowiązujących wszystkich studentów danego kierunku/specjalności.
- Zasada 6. Adaptacje najbliższe standardowemu przebiegowi zajęć, to znaczy takie, które nie mają charakteru przywilejów dla osoby niepełnosprawnej, ale w sposób racjonalny wyrównywałyby jej szanse w dostępie do oferty kształcenia uznanej za optymalną na danym kierunku.
- Zasada 7. Równe prawa i obowiązki, czyli dbałość nie tylko o realizowanie równych praw dla osób niepełnosprawnych, ale również (dzięki zapewnieniu tych praw) egzekwowania wypełniania obowiązków studenckich na takim samym poziomie jak w przypadku studentów bez niepełnosprawności (Perdeus-Białek, Nowak-Adamczyk, 2013, s. 10).

Podkreślenia wymaga fakt iż osoby z niepełnosprawnościami, które zostały przyjęte na studia najczęściej przechodzą z ochronnego środowiska szkolnego, w którym funkcjonowały zgodnie z indywidualnym programem edukacyjno-terapeutycznym, do środowiska akademickiego – dostępnego, ale nie nastawionego na tak szeroką indywidualizację kształcenia. Osoby z niepełnosprawnościami uznaje się powszechnie za grupę wymagającą wsparcia, dlatego rozwiązywanie ich problemów oparte jest na koncepcji pomocy społecznej, w mniejszym stopniu aktywizacji. Takie podejście w dużej mierze ogranicza ich samodzielność, autonomię i podmiotowość (Szczybała, 2003, s. 198). Prowadzi to w konsekwencji do niskiej oceny jakości życia, zarówno przez same osoby z niepełnosprawnościami, jak i otoczenie (postrzeganie życia z niepełnosprawnością jako trudniejszego, gorszego, niepełnego). Często są zmuszone rezygnować z różnych rodzajów działalności, poszukiwać spełnienia w dostępnych dla nich formach aktywności, nie zawsze zapewniających pełne zadowolenie.

Znaczenie i wymiary doradztwa edukacyjno-zawodowego dla studentów

Uzyskanie wykształcenia wyższego zwiększa szanse na rynku pracy, ułatwia pełną aktywność społeczną, uczestnictwo w życiu kulturowym i rozrywce. Wyrównywanie szans edukacyjnych w przypadku studentów z niepełnosprawnościami nie powinno się jednak ograniczać do działań związanych z dostępnością. Priorytetem jest oczywiście pełne włączenie w społeczność akademicką, w szerszej perspektywie – w całe społeczeństwo. Osiągnięcie jednak pełnej inkluzji wymaga zaimplementowania działań z zakresu doradztwa edukacyjno-zawodowego jako podstawowej formy wsparcia studentów z niepełnosprawnościami. Obecność obowiązkowych zajęć z zakresu doradztwa zawodowego w szkole podstawowej i ponadpodstawowej nie jest wystarczające biorąc pod uwagę zmiany, jakie zachodzą w samej jednostce oraz na rynku pracy. Studia, w przypadku nie tylko osób z niepełnosprawnościami, oznaczają konieczność odnalezienia się w nowym środowisku, analizę dokonanych wyborów edukacyjnych, wybór specjalności, zajęć dodatkowych, co bezpośrednio przekłada się na szanse zawodowe. Wsparcie doradcy zawodowego w okresie studiów staje się kluczowe dla każdej studentki i studenta, bez względu na specjalne potrzeby.

Okres studiów jest najczęściej etapem, który przygotowuje jednostkę do trójcy na rynek pracy, niekoniecznie po ich zakończeniu, ale coraz częściej w trakcie trwania edukacji na poziomie wyższym. Dotyczy to także studentów z niepełnosprawnościami, dla których edukacja jest podstawowym ogniwem rehabilitacji społecznej i zawodowej. Ową tranzycją mogą wspomóc następujące czynniki/osoby:

- bezpieczeństwo emocjonalne – obecność i wsparcie bliskiej osoby;
- bezpieczeństwo finansowe – posiadanie zaplecza finansowego dającego możliwość pełnej koncentracji na poszukiwaniu pracy;
- wcześniejsze doświadczenia „przejścia” – zjawisko „improvizowania kariery”. Spotykane jest ono u absolwentów podejmujących pierwszą pracę i stanowi swego rodzaju eksperyment, zbieranie doświadczeń. Tego typu działanie pozwala na oswojenie się z rynkiem pracy jako czymś nowym i nieznanym, jak też przyczynia się do zdobycia doświadczenia zawodowego, które otwiera drogę do uzyskania satysfakcjonującej pracy w przyszłości;
- pewność siebie – wiara we własne możliwości oraz skuteczność w działaniu dają możliwość podejmowania właściwych decyzji;
- fachowe wsparcie jednostki podczas procesu tranzycji – pomoc doradcy zawodowego, biura karier etc.

To właśnie wsparcie doradcy jest kluczowe w perspektywie możliwości uczelni wyższych, posiadających samodzielne jednostki wspomagające kariery zawodowe studentów. Częste zmiany, jakie obecnie zachodzą w społeczeństwie, a także w konsekwencji w życiu każdego człowieka zmuszają nas do zdefiniowania ról oraz nakreślenia planu działania, ścieżki prowadzącej do sukcesu. Jest to konieczne, aby dokonać integracji różnych aspektów życia. Wobec takich zadań jednostka często staje bezradna i potrzebuje pomocy, wymaga wsparcia profesjonalistów, stąd też wzrastające znaczenie poradnictwa zawodowego (Drabik-Podgórna, 2010, s. 100).

Ideą poradnictwa zawodowego dla osób z niepełnosprawnościami, w tym także studentów, jest wspieranie procesu wyrównywania szans na rynku pracy, poprawa sytuacji i szans zawodowych, osiągnięcie satysfakcji, a nie ograniczanie się wyłącznie do znalezienia (jakiejs) pracy. Podstawowa różnica w udzieleniu tego rodzaju wsparcia w przypadku studentów z niepełnosprawnościami i studentów pełnosprawnych dotyczy w przypadku tych pierwszych bardziej rozbudowanej procedury badawczej i metodologicznej procesu doradczego, w którym należy uwzględnić sytuację psychologiczną, zdrowotną i socjalną studenta.

W tym celu doradca zawodowym powinien podjąć następujące działania:

- Przekazanie podstawowych informacji zawodoznawczych, które są istotne w kontekście rodzaju i stopnia uszkodzenia sprawności organizmu, a co się z tym bezpośrednio wiąże wymagań fizycznych i psychicznych danego zawodu, ewentualnych przeciwwskazań.
- Udzielenie porady zawodowej, w szczególności ważny jest udział w poradnictwie indywidualnym, skoncentrowanym na dookreśleniu mocnych stron, zainteresowań, sporządzeniu indywidualnego planu działania.
- Analiza szans zawodowych w kontekście krajowego i międzynarodowego rynku pracy.

- Trening motywacyjny, trening z zakresu metod poszukiwania pracy i autoprezentacji.
- Opieka na etapie poszukiwania zatrudnienia, w szczególności w zakresie kontaktów z pracodawcami, przepisów prawnych, możliwości zdobycia dodatkowych kwalifikacji zawodowych.

W przebiegu procesu doradczego istotne jest środowisko, w którym się odbywa. Jego różnorodność, wielość doświadczeń doradcy, pełna dostępność poradnictwa, w tym testów, narzędzi, dostępność architektoniczna gabinetu doradcy sprzyja osiągnięciu szybszych i lepszych efektów. To zadanie stojące przed doradcą zawodowym, który podczas procesu doradczego znajduje wraz z klientem rozwiązanie, które będzie dawało szansę na poprawę sytuacji zawodowej, osiągnięcie satysfakcji, a nie podjęcie tylko (dla niektórych aż) pracy. Doradca w procesie wsparcia i udzielania porady nie powinien jednak koncentrować się wyłącznie na niepełnosprawności, gdyż przedmiotem jego oddziaływania jest jednostka, która posiada określony zasób mocnych i słabych stron. Wymaga indywidualnego podejścia wynikającego z konkretnego wymiaru niepełnosprawności, czasem niemającego znaczenia w danym zawodzie, znacznie częściej jednak utrudniającego funkcjonowanie w określonym środowisku pracy. W przypadku studentów z niepełnosprawnościami będących w procesie doradczym warto skupić się na karierze zawodowej rozumianej jako własności jednostki. Zwraca na to uwagę Agnieszka Cybal-Michalska podkreślając, iż „kariera zawsze jest przypisana do konkretnej jednostki, jest stanem jej posiadania i to ona nadaje jej swoiste indywidualne znaczenie. Nie zwracamy się w stronę akcentowania praktykowanego zawodu (np. wykonuję zawód...), lecz ‘bycia’ reprezentantem wykonywanego zawodu (np. jestem...). Zawód jest jedynie kontekstem, w ramach którego rozwija się kariera własna, która jest udziałem każdego, kto pracę wykonuje, bądź nawet (jak w przypadku bezrobotnych) jej poszukuje. W tym sensie każda podmiotowa kariera posiada unikatowy charakter” (Cybal-Michalska, 2012, s. 193–203, 201). Takie postrzeganie kariery zawodowej zwiększa przeświadczenie jednostki, iż to ona kieruje swoim rozwojem i może osiągnąć sukces niezależnie od uwarunkowań zewnętrznych, a także pewnych ograniczeń, w tym stanu zdrowia. Kariera zawodowa ma charakter indywidualny, wyjątkowy, uzależniony od wyborów, jakich dokonuje jednostka na przestrzeni swojego życia. Obejmuje nie tylko sprawy zawodowe, ale również problemy integracji ról zawodowych z innymi w rodzinie, społeczności czy też modelami spędzania czasu wolnego. Często wyraża osobiste i naturalne pragnienia każdego człowieka dążącego do tego, aby osiągnąć określone cele oraz zająć miejsce w społeczeństwie. Pomimo iż kariera życiowa nie jest tożsama z karierą zawodową, którą niektóre jednostki zamieniają na karierę rodzinną czy też karierę społeczną (działalność charytatywna), to jednak dla części ludzi kariera

życiowa jest równoznaczna z karierą zawodową, ponieważ to właśnie praca warunkuje kontakty społeczne, dochody, możliwość konsumpcji, rozwoju.

Edukacja na poziomie wyższym powinna iść w parze z przygotowaniem zarysu ścieżki zawodowej, która będzie punktem wyjścia do realizacji celów życiowych i pełnego uczestnictwa w społeczeństwie. Doradztwo edukacyjno-zawodowe pozwala uzyskać pomoc w przełamywaniu barier, które nadal funkcjonują na otwartym rynku pracy i mogą absolwentów będących osobami z niepełnosprawnościami zniechęcić do poszukiwania pracy poza formami wspomaganymi. Dostępność uczelni wyższych to ważny obszar wyrównywania szans edukacyjnych, ale tranzycja¹ do świata pracy wiąże się z dodatkowym stresem i doświadczeniem po raz kolejny niepewności związanej dostosowaniem nie tylko potencjalnego miejsca pracy, ale także jakości relacji ze współpracownikami, spełnieniu oczekiwań pracodawcy, odnalezieniu się w określonej kulturze organizacji. Doradztwo edukacyjno-zawodowe zwiększa szanse studentów z niepełnosprawnościami na rozwój własnego potencjału, na pełną realizację w życiu zawodowym, a przede wszystkim ograniczenie negatywnych skutków wynikających z doświadczania barier na otwartym rynku pracy. Człowiek jest bardzo często oceniany na podstawie tego, co robi. O wartości człowieka nie decyduje jego przydatność czy też użyteczność, ale praca to coś więcej niż wytwarzanie. Wykonywanie pracy zawodowej pozwala zaspokoić jego potrzeby, w tym psychiczne, ekonomiczne czy psychospołeczne. Praca przyczynia się do rozwoju człowieka, kształtowania jego osobowości i jego zadowolenia z siebie. Praca zawodowa staje się współcześnie treścią życia człowieka, a dla osób z niepełnosprawnościami szansą na pełne uczestnictwo w życiu społecznym. Praca, rozwój zawodowy, awans, spełnianie swoich aspiracji – każdy z nas o tym marzy, bez względu na płeć, pochodzenie, wykształcenie. Praca zawodowa jest bardzo ważnym aspektem naszego życia, to dzięki niej możemy realizować swoje zainteresowania, rozwijać się i spełniać na polu życia zawodowego. Każda jednostka powinna mieć możliwość zarówno podjęcia pracy, jak i rozwoju zawodowego. Nie zawsze jest to niestety oczywiście możliwe, z różnych względów, ale rezygnując dobrowolnie z kariery zawodowej człowiek powinien widzieć, że praca to nie tylko wynagrodzenie. Praca to przede wszystkim możliwość docenienia siebie, swoich zdolności i samorealizacja.

¹ Tranzycja w przypadku studentów z niepełnosprawnościami rozumiana jest zarówno jako model zmiany roli – tranzycja to kolejna faza rozwoju człowieka, wkroczenie na kolejny poziom; wiąże się bezpośrednio z nabyciem kolejnych umiejętności, wyznacza inne zadania rozwojowe oraz jako model zdarzenia życiowego (critical life events) – tranzycja to zdarzenie kryzysowe, w którym niezbędna jest pomoc jednostce, jak i odpowiednia strategia; zmiana życiowa wymagająca ponownej adaptacji, w tym również adaptacji zawodowej. Tego rodzaju sytuacje zmuszają jednostkę do nowych zachowań i zmian, do zastosowania nowych schematów działania.

Studenci z niepełnosprawnościami w uczelniach wyższych – działania inkluzyjne

Konieczność wyrównania szans edukacyjnych w szkołach wyższych ma swoje podstawy w licznych aktach prawnych, ale to przede wszystkim działania w zakresie społecznej odpowiedzialności uczelni wyższych. Coraz częściej można spotkać uczelnie, w których dostępność jest wdrażana w wielu obszarach. Do działań mających na celu przystosowanie uczelni do potrzeb osób z niepełnosprawnościami oraz wyrównanie ich szans edukacyjnych można zaliczyć między innymi:

- zmiany procedur i uregulowań prawnych,
- wsparcie finansowe (stypendia dla studentów i doktorantów z niepełnosprawnościami),
- pomoc pełnomocnika ds. osób z niepełnosprawnościami,
- adaptacja procesu kształcenia,
- zakup sprzętu i oprogramowania specjalistycznego, ułatwiającego edukację osobom z różnymi dysfunkcjami,
- zwiększanie dostępności poprzez likwidowanie barier architektonicznych, cyfrowych i informacyjno-komunikacyjnych,
- udział w konferencjach, szkoleniach i kursach o tematyce poruszającej problemy i sprawy osób z niepełnosprawnościami.

Dzięki takim formom wsparcia każdy student, niezależnie od indywidualnych potrzeb, powinien uzyskać zbliżone szanse zdobycia wiedzy, umiejętności i kompetencji w ramach studiów wyższych.

Działania uczelni wyższych w zakresie dostępności stanowią obecnie także praktyczne rozwiązanie w realizacji inkluzji akademickiej, która coraz częściej jest istotnym elementem jej misji i rozwoju. Optymalne włączenie studentów z niepełnosprawnością czy specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w proces studiowania oraz wyjście naprzeciw ich potrzebom w tym zakresie jest stosowane w dydaktyce akademickiej modelu pełnej dostępności (Szczupał, 2022, s. 196), w tym dostępności programów kształcenia, scenariuszy zajęć, pomocy dydaktycznych, ćwiczeń, zadań. Zgodnie z powyższym w dydaktyce inkluzyjnej stosuje się trzy podstawowe zasady:

- zapewnienie zróżnicowanych środków przekazywania informacji,
- zapewnienie studentowi różnorodnych środków prezentowania swoich osiągnięć,
- zapewnienie zróżnicowanych, odpowiednich form motywowania do współpracy w ramach zajęć oraz aranżowanie sytuacji do aktywnego udziału w nich.

Adaptacje procesu kształcenia to zmiany w toku studiów stwarzające studentowi czy doktorantowi możliwość wywiązywania się z obowiązków akademickich z uwzględnieniem sytuacji zdrowotnej oraz specyfiki wymagań merytorycznych

danego kierunku. Modyfikacje stanowią wsparcie w osiągnięciu niezależności w studiowaniu. Do przykładowych form dostosowania procesu kształcenia i badań naukowych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami oraz osób znajdujących się w szczególnej sytuacji zdrowotnej można zaliczyć:

- indywidualną organizację studiów,
- uczestnictwo tłumacza języka migowego w zajęciach, wykładach, pracach kontrolnych, zaliczeniach i egzaminach,
- obecność asystenta edukacyjnego lub osobistego osób z niepełnosprawnościami podczas zajęć, wykładów, prac kontrolnych, zaliczeń i egzaminów,
- indywidualne planowanie terminów zaliczeń i egzaminów z prowadzącymi zajęcia oraz odpowiednie dostosowanie zasad uzyskiwania zaliczeń i zdawania egzaminów,
- wydłużenie czasu trwania egzaminów, zmianę formy egzaminu z ustnej na pisemną lub odwrotnie oraz przeprowadzenie egzaminu w osobnej sali,
- przekazywanie tematów pisemnych prac zaliczeniowych z odpowiednim wyprzedzeniem lub indywidualne ustalanie terminów ich oddawania, aby student miał wystarczającą ilość czasu na ich przygotowanie,
- dzielenie zadań na mniejsze części,
- dopuszczenie zwiększonej absencji na zajęciach wraz z możliwością indywidualnego zaliczania zaległości,
- możliwość przygotowania pisemnego konspektu odpowiedzi w czasie egzaminu ustnego, możliwość korzystania z krótkich przerw podczas egzaminu oraz indywidualne rozłożenie w czasie egzaminów podczas sesji,
- w przypadku egzaminów z obszernego materiału możliwość podziału go na części,
- otrzymywanie materiałów dydaktycznych od prowadzących zajęcia w formie pisemnej lub zaadoptowanej (np. audio),
- wyznaczenie odpowiedniego miejsca w sali w trakcie trwania zajęć (dotyczy osób z niepełnosprawnościami ruchową, niedowidzących lub niewidzących, niedosłyszących lub g/Głuchych),
- nagrywanie przebiegu zajęć na urządzeniach rejestrujących dźwięk, po złożeniu oświadczenia o wykorzystaniu zarejestrowanego materiału wyłącznie na użytek własny,
- zmianę grupy ćwiczeniowej, laboratoryjnej, konwersatoryjnej itp. po wyrażeniu zgody przez dziekana,
- szkolenia z zakresu rozwoju i doskonalenia kompetencji miękkich, takich jak: techniki uczenia się, zarządzanie czasem, techniki radzenia sobie ze stresem,
- systematyczne spotkania z doradcą edukacyjnym lub inną osobą odpowiedzialną za wspieranie procesu studiowania,

- konsultację psychologiczną lub psychiatryczną (w uzasadnionych przypadkach),
- dostosowanie organizacji zajęć wychowania fizycznego do możliwości i potrzeb osób z niepełnosprawnością,
- wypożyczenie sprzętu specjalistycznego lub inne wsparcie technologiczne a także możliwość korzystania z dodatkowego oświetlenia (Frąszczak, Olszewski-Strzyżowski, s. 103–104).

Edukacja inkluzyjna, tworzenie elastycznych i dostępnych środowisk uczenia się wymaga nie tylko wysokiego poziomu świadomości na temat potrzeb osób z niepełnosprawnościami, ale także praktycznych implikacji. Wobec powyższego przed sektorem edukacji, w tym także edukacji wyższej, stoją nowe wymagania w zakresie osiągnięcia pełnej dostępności, wykraczającej poza dostosowanie wyłącznie programu kształcenia na wybranym kierunku.

Podsumowanie

Niepełnosprawność jest częścią życia wielu osób. Pomimo działań włączających, także w szkolnictwie wyższym, osoby z niepełnosprawnościami zmagają się nadal z trudnościami w realizacji ścieżki zawodowej. Jest to wynik wielu zmiennych, ale także braku uzyskania w odpowiednim momencie wsparcia doradcy zawodowego, który dokonując diagnozy pomaga w określeniu potencjału zawodowego i udziela informacji zawodoznawczych związanych z poszukiwaniem pracy, udziałem w działaniach rekrutacyjnych. Osoby z niepełnosprawnością stanowią tę część społeczeństwa, której życie i funkcjonowanie zawodowe stanowi wyznacznik dojrzałości narodu. Społeczeństwo nie tylko w sferze aksjologicznej wrażliwości, ale także w sferze bogactwa kulturowego, ekonomicznego, edukacyjnego, w sferze pracy i wychowania powinno zmierzać do pełnej inkluzji. Studenci z niepełnosprawnością przechodzą niejako potrójną tranzycję. Rozpoczęcie studiów jest najczęściej przejściem w dorosłość, zwiększa samodzielność związaną z byciem z dala od rodziny, ale także to przejście do środowiska pracy i środowiska akademickiego, które nie zawsze są otwarte na pełną inkluzję. To środowiska, które stoją przed wyzwaniami organizacyjnymi w kontekście edukacji i pracy osób z niepełnosprawnościami. Implementacja doradztwa edukacyjno-zawodowego skoncentrowanego na indywidualnych przypadkach, na kształtowaniu poczucia własności kariery zawodowej jest niezbędnym elementem nie tylko wsparcia studentów z niepełnosprawnościami i zwiększenia ich sprawstwa, ale także znacznie zwiększa szanse powodzenia na otwartym rynku pracy.

Bibliografia

- Cybal-Michalska A. (2012). *Kariera jako „własność” jednostki – rozważania teoretyczne nad definicyjnym credo*. „Kultura-Społeczeństwo-Edukacja”, nr 1, s. 193–203.
- Drabik-Podgórna V. (2010). *Tranzycja jako nowa kategoria biograficzna we współczesnym poradnictwie zawodowym*. „Edukacja Dorosłych”, nr 1, s. 91–104.
- Gumienny B. (2018). *Integracja/inkluzja osób z niepełnosprawnością intelektualną*. „Refleksje”, nr 2, s. 20–28.
- Federowicz B. (2007). *Projektowanie uniwersalne. Implementacja w obszarze edukacji i bibliotekarstwa szkolnego*. „Przegląd Biblioteczny”, nr 3, s. 399–409.
- Frańczak K., Olszewski-Strzyżowski D. (2023). *Zalecenia, wskazówki i dobre praktyki dotyczące dostępności architektonicznej dla osób ze szczególnymi potrzebami w kontekście uczelni wyższych – autorska propozycja*. W: J. Konarska, M. Zabrocka (red.), *Inkluzja młodzieży akademickiej z niepełnosprawnością przez pryzmat potrzeb i barier* (s. 101–112). Kraków: Oficyna Wydawnicza KAAFM.
- Młynarczuk-Sokołowska A., Szostak-Król K. (2015). *Przez trud do gwiazd. Inkluzja i różnorodność w edukacji*. „Parecja”, nr 2, s. 77–87.
- Perdeus-Białek M., Nowak-Adamczyk D. (2013). *Równe traktowanie na Uniwersytecie Jagiellońskim. Przewodnik po zasadach wsparcia edukacyjnego dla studentów i doktorantów*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Przybylski K. (2018). *Ku edukacji włączającej*. „Refleksje”, nr 2, s. 16–20.
- Szczupał B. (2003). *Wykształcenie w systemie wartości młodzieży niepełnosprawnej*. Kraków: Wydawnictwo Impuls.
- Szczupał B. (2022). *Edukacja akademicka w kontekście jej dostępności dla studentów niewidomych*. „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, nr 41, s. 193–204.
- Zakrzewska M. (2016). *Planowanie kariery ucznia o specjalnych potrzebach edukacyjnych – wyzwania rynku pracy*. W: M. Wolan-Nowakowska (red.), *Poradnictwo zawodowe w szkole – ku możliwościom, przeciw ograniczeniom* (s. 212–228). Warszawa: Wydawnictwo APS.

Streszczenie

Każda jednostka ma szereg możliwości wyboru drogi życiowej. Jest ona w dużej mierze uzależniona od rodziny, otoczenia, systemu wartości i bardzo ważnego obszaru dla każdego człowieka – edukacji. To ona otwiera nam okno na świat, pomaga odnaleźć swoje miejsce, osiągnąć sukces, ale przede wszystkim edukacja jest szansą na równy start w dorosłe życie dla każdego, bez względu na pochodzenie, zamożność czy też miejsce zamieszkania. Szczególnie jest to istotne w przypadku osób z niepełnosprawnościami, które jako pełnoprawni członkowie społeczeństwa

ciągle muszą udowadniać, że mają takie same prawa, że mogą i chcą pełnić takie same obowiązki. Nie zawsze jednak jest to możliwe ze względu na nadal występujące bariery związane z pełną dostępnością. Dotyczą one także budynków i usług publicznych, w tym edukacji. Działania podejmowane w ostatnich latach znacznie poprawiły dostępność architektoniczną i cyfrową. Jest to dostrzegalne także w szkolnictwie wyższym, coraz bardziej inkluzyjnym. Wsparcie to jednak należy rozszerzyć o pomoc studentom z niepełnosprawnościami w tranzycji na rynek pracy, tak aby proces inkluzyjny przebiegał także po zakończeniu edukacji. To proces doradztwa edukacyjno-zawodowego jest odpowiedzią na potrzeby studentów z niepełnosprawnościami, w którym otrzymują nie tylko wsparcie, ale także mają możliwość zaplanowania swojej indywidualnej ścieżki kariery zgodnie z predyspozycjami, możliwościami i ograniczeniami. Istotą życia każdego człowieka jest jego rozkwit, nowe cele. Doradca zawodowy koncentrując się na pożądanym aspekcie psychicznego i społecznego funkcjonowania studenta z niepełnosprawnością nie tylko uczestniczy w jego aktywizacji zawodowej, ale także wyrównuje szanse na otwartym rynku pracy.

Słowa kluczowe: doradztwo edukacyjno-zawodowe, tranzycja, dostępność, inkluzja

Educational and career counselling as part of making universities more accessible to students with disabilities

Summary

Every individual has a range of choices for their life path. It is largely dependent on family, environment, value system and a very important area for every individual - education. It is education that opens a window onto the world, helps us find our place, achieve success, but above all, education is an opportunity for an equal start in adult life for everyone, regardless of background, wealth or place of residence. This is particularly important in the case of people with disabilities who, as full members of society, constantly have to prove that they have the same rights, that they can and want to fulfil the same responsibilities. However, this is not always possible due to the full accessibility barriers that still exist. These also apply to public buildings and services, including education. Measures taken in recent years have significantly improved architectural and digital accessibility. This is also noticeable in higher education, which is increasingly inclusive. However, this support should be extended to assist students with disabilities in their transition to the labour market, so that the inclusion process also takes place after the end of education. It is the educational and career counselling process that responds to the needs

of students with disabilities, where they not only receive support, but also have the opportunity to plan their individual career path according to their predispositions, abilities and limitations. The essence of everyone's life is to flourish, to have new goals. A vocational counsellor focusing on the desirable aspects of the psychological and social functioning of a student with a disability not only participates in his/her vocational activation, but also levels the playing field on the open labour market.

Keywords: educational and vocational guidance, transition, accessibility, inclusion